

Ineke Bakker

De Samaritaan achterna

Missionaire prioriteiten in een tijd van globalisering

Voor Oikosdirecteur Ineke Bakker geldt: practise what you preach, en daardoor moeten missionaire activiteiten zich laten leiden.

Er zijn weinig Bijbelse figuren die de tand des tijds zo goed hebben doorstaan en zo sterk deel zijn gaan uitmaken van het wereldgedachtegoed als die onbekende Samaritaanse reiziger die – in een parabel van Jezus¹ – hulp bood aan een al even onbekend slachtoffer van een laffe roofoverval en mishandeling, ergens op de onherbergzame weg van Jeruzalem naar Jericho. De barmhartige Samaritaan, the Good Samaritan. Wie kent hem niet? Duizenden ziekenhuizen, hulpinstellingen, kindertehuizen en charitatieve organisaties overal ter wereld zijn naar hem vernoemd. Hij is aanwezig op talloze schilderijen en in andere kunstwerken. Op cruciale momenten duikt hij op in speeches van publieke figuren, zoals op 12 november 2009 bij de presentatie in Nederland van het Charter for Compassion, waar de toenmalige Amsterdamse burgemeester Job Cohen aan hem herinnerde. Maar ook de Amerikaanse strijder voor burgerrechten dr. Martin Luther King Jr. noemde de Samaritaan in zijn hartstochtelijke rede *I've been on the Mountain top*, die hij hield in Memphis, Tennessee, op 3 april 1968, de dag vóór hij werd vermoord.

Wanneer ik probeer te bedenken waarom juist deze man uit de vele parabellen van Jezus zo ongelooflijk tot de verbeelding van miljoenen mensen blijft spreken – letterlijk eeuwen nadat het verhaal aan de eerste toehoorders werd verteld – dan kom ik uit bij zijn daden van liefde en solidariteit, betoond aan iemand die niet tot zijn eigen volk of religieuze en culturele gemeenschap behoorde. Deze onbekende man deed precies wat Jezus zijn volgelingen probeert te leren: op komen en zorgen voor mensen in benarde situaties, ongeacht wie zij zijn en tot welk volk, ras, culturele of religieuze gemeenschap zij behoren. Compassie hebben met mensen in nood en hun dan ook praktische hulp bieden: water en voedsel, medische zorg, transport en onderdak. En dit zonder er zelf iets

compassie
metterdaad

voor terug te verlangen, maar ook zonder de ander afhankelijk te maken. Het is opvallend hoe uitvoerig en zorgvuldig Lucas de verschillende daden van de Samaritaan beschrijft. De enige woorden die van de reiziger opgetekend staan, zijn die tot de eigenaar van het logement, als hij hem opdraagt voor de gewonde man te zorgen en hem belooft op de terugweg de eventuele extra kosten te vergoeden.²

...meer dan
duizend
woorden...

Dit verhaal en de geschiedenis van receptie en interpretatie ervan laten zien dat in veel situaties daden van gerechtigheid en liefde, solidariteit en hulp veelzeggender zijn dan woorden. Daarmee bieden de gelijkenis en de doorwerkingsgeschiedenis ervan een prachtige illustratie van wat ik in dit debat zal betogen: dat christenen zich in de wereld gezonden weten om zich samen met anderen in te zetten voor vrede, gerechtigheid en heelheid van de schepping, om door hun daden van liefde en recht, van compassie en solidariteit te laten zien dat God alle mensen liefheeft en uit is op het heil voor de hele bewoonde wereld (oikoumene).

Natuurlijk zullen daar soms toelichtende woorden bij nodig zijn om aan buitenstaanders duidelijk te maken wat christenen motiveert. Maar louter woorden – hoe mooi en bevrijdend, en heil en verlossing aankondigend deze ook mogen zijn – zullen te weinig zeggingskracht hebben om anderen aan te spreken en te overtuigen van de bevrijdende kracht van het christelijk geloof.³ En natuurlijk houden christenen een leven van liefde en solidariteit niet vol als ze niet op de een of andere wijze deel uitmaken van een geloofsgemeenschap, waar ze inspiratie en moed kunnen putten uit de verhalen van de traditie, bemoedigd worden door gebed en zich gestimuleerd weten door de steun van medegelovigen. Maar kerken die zich alleen bekommeren om de eigen gemeenschap en organisatie zullen moeilijk aantrekkelijk kunnen zijn voor buitenstaanders. Zeker in onze tijd, waarin mensen – soms letterlijk – afgerekend worden op hun daden, is een kerk wier leer niet spoort met haar leven ongeloofwaardig. Eén van de belangrijkste motto's van de twintigste en – in elk geval het begin van – de eenentwintigste eeuw lijkt toch vooral *practise what you preach* te zijn, in onderwijs en gezondheidszorg, management en landbouw, ontwikkelings-samenwerking en het leven zelf. Deze ontwikkeling heeft ongetwijfeld te maken met de toenemende emancipatie van leerlingen en patiënten, werknemers en boeren, mensen in ontwikkelingslanden en 'gewone' burgers in het algemeen. Het gezag van autoriteiten en instituties is niet meer vanzelfsprekend, maar is afhankelijk van hun geloofwaardigheid die blijkt uit activiteiten en daden. Mooie woorden alleen volstaan niet meer.

*practise what
you preach*

In dit artikel zal ik dan ook drie overwegingen noemen die – naar mijn overtuiging – voldoende sterk beargumenteren dat missionaire activiteiten in de eerste plaats gericht moeten zijn op het lenigen van nood en het werken aan rechtvaardige verhoudingen in de wereld, op armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling. Alleen de woordverkondiging of alleen het stichten of planten van kerken volstaat niet, sterker nog, dit levert in bepaalde situaties eerder belemmeringen op voor mensen om tot geloof te komen dan hulp en stimulans.

Ik besef dat missionaire activiteiten nooit in een vacuüm plaatsvinden, maar altijd in een bepaalde tijd en context en dat zij daar in sterke mate door worden bepaald. Onze tijd is een tijd die zich kenmerkt door een voortgaande

globalisering. Ik begin dan ook met een paar woorden over de historische en contextuele bepaaldheid van missie en zending en over de betekenis van globalisering voor missie en zending in de eenentwintigste eeuw, om daarna vol overtuiging te pleiten voor het primaat bij de actie: geen woorden, maar daden, in het voetspoor van de Samaritaan.

Contextualiteit en globalisering

De herdenking van de eerste Wereldzendingconferentie in Edinburgh in 1910 wordt dit jaar groots gevierd met een conferentie in hetzelfde Edinburgh en met een uitgebreid studieproces dat er aan voorafgaat.⁴ Deze herdenking is aanleiding voor tal van historische overzichten, analyses en bespiegelingen over de ontwikkelingen van zending en missie in de voorbije eeuw.⁵ Wat de geschiedenis van de voorbije eeuw laat zien, is een enorme variatie in missionaire concepten, visies en vormen. Ook getuigt zij ervan hoezeer deze missionaire visies en praktijken ‘kinderen van hun tijd’ waren en nog altijd zijn. Al voor de uitvinding van de contextuele theologie bleek de zendingsbeweging in al haar diversiteit steeds ingebed te zijn in politieke, culturele, economische en sociale ontwikkelingen van de eigen tijd en context. Dit kon leiden tot medeplichtigheid aan de koloniale expansie van Europese staten en later aan de dominantie van de Pax Americana, maar ook tot steun aan onafhankelijkheidsbewegingen en bevrijdingsbewegingen in Azië, Afrika en Latijns-Amerika, tot de ontwikkeling van interculturele theologie en recent tot de opkomst van de individuele doe-het-zelvers.⁶ Dit gegeven maakt mij bescheiden en voorzichtig als het gaat om het aangeven van wat in onze tijd prioritair zou moeten zijn: het stichten van (nieuwe) kerken of het bijdragen aan verbetering van de leefsituatie van de twee miljard armen in de wereld en de zorg voor het behoud van de aarde. Ik beseef dat wat in de ene tijd en context vruchtbaar en zinvol kan zijn, dat in een andere tijd en context niet noodzakelijkerwijs zo hoeft te zijn. En juist als het gaat om de positie van religie in cultuur en samenleving is ons deel van de wereld, Noord-West Europa, eerder de uitzondering dan de regel.⁷ Dat moet extra voorzichtig maken om algemene uitspraken te doen.

In mijn betoog heb ik daarom vooral de kerken en christenen in het Noorden voor ogen en niet zozeer kerken en christenen in het Zuiden.⁸ Deze laatste kunnen heel andere prioriteiten hebben. Juist onze tijd van globalisering laat ingrijpende veranderingen zien op het terrein van missie en zending. Voor ik daar iets over zeg, is het goed om kort aan te geven wat ik met globalisering bedoel.⁹ Er zijn tal van definities in omloop; daar uitgebreid op in te gaan zou hier te ver voeren. Globalisering is in elk geval een veelomvattend proces, waarin er sprake is van een toename van contacten tussen mensen, staten en bedrijven op het terrein van economie, cultuur, technologie en politiek.

Kort samengevat kun je zeggen dat globalisering een verzamelnaam is voor de sterkere mondiale verwevenheid van politiek, economie en cultuur, mogelijk geworden dankzij de ontwikkelingen op het terrein van technologie en communicatie. Globalisering heeft ertoe geleid dat de welvaart in het algemeen is toegenomen, maar tegelijkertijd is de kloof tussen armen en rijken verdiept. Er is sprake van een vereconomisering van samenlevingen, van een toenemende druk op natuur en milieu en van een verlies aan identiteit van lokale culturen en religies. Economisch gezien is globalisering een proces met winnaars en ver-

missie-
concepten
altijd
‘kinderen
van hun tijd’

betoog voor
kerk van
Noordelijk
halfmond

liezers. Winnaars zijn landen als India, Brazilië en China, die konden profiteren van de groeiende wereldhandel; verliezers zijn de meeste Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara, die de aansluiting met de wereldhandel gemist hebben. Maar ook binnen landen zijn er winnaars en verliezers. Zo is er in rijke landen een groeiende onderklasse van werklozen, al dan niet legaal verblijvende migranten, mensen met fysieke of psychische beperkingen en anderen die de ratrace in de veeleisende en complexe samenlevingen niet kunnen bijhouden. Terwijl er in ontwikkelingslanden naast de vele armen ook kleine, zeer rijke elites en soms ook welvarende middenklassen zijn. Het traditionele onderscheid tussen arme en rijke landen wordt daarmee steeds minder zinvol.¹⁰ Tegelijkertijd wordt de interdependentie tussen landen en mensen wereldwijd alleen maar groter.

van zending
en missie naar
NGO's

Ook de gevolgen voor missie en zending zijn groot. Missie en zending zijn al lang niet meer alleen activiteiten van kerken, congregaties en zendingsgenootschappen uit de rijke landen, maar betreffen een enorme variatie aan activiteiten en bewegingen, waarbij kerken, organisaties en individuen in alle zes continenten betrokken zijn. Dana Robert spreekt over het opkomen van 'multi-directional migration and cross-cultural networking' en de enorme groei van zogenaamde NGO's, niet-gouvernementele organisaties. Tienduizenden NGO's, niet alleen in rijke landen, maar in toenemende mate ook in ontwikkelingslanden, nemen de taken op het terrein van onderwijs en kinderopvang, gezondheidszorg en noodhulp, die in vorige eeuwen door zendelingen en missionarissen werden verricht, in sneltempo over. Deze ontwikkeling brengt Robert tot de conclusie dat *'by the end of the twentieth century, the most significant development in the structure of missions was not the end of the missionary movement but its transformation into a multi-cultural, multi-faceted network'*.¹¹ Het is in deze context van globalisering dat ik wil betogen dat er goede redenen zijn om prioriteit te leggen bij de inzet van christenen voor mondiale armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling. Ik heb daar drie overwegingen voor, die ik achtereenvolgens zal toelichten.

De nood in de wereld

de nood
is hoog

Mijn eerste overweging om te stellen dat de evangelieverkondiging in de eenentwintigste eeuw het beste kan geschieden in de vorm van een veelzijdige inzet van kerken en christenen voor recht en gerechtigheid in onze wereld, heeft simpelweg te maken met de urgentie en ernst van de nood in de wereld.¹² Hoewel er zeker vooruitgang is geboekt, zijn er meer dan 1,7 miljard mensen die moeten leven van minder dan \$ 1.25 per dag en de helft van de wereldbevolking leeft van minder dan \$ 2,5 per dag.¹³ Jaarlijks sterven 9 miljoen kinderen voortijdig, voor een belangrijk deel aan ziektes die met simpele middelen te voorkomen zijn. Jaar na jaar worden er miljoenen dollars aan ontwikkelingslanden onttrokken door kapitaalvlucht en belastingontduiking.¹⁴ De toekomst van de planeet aarde staat op het spel door vervuiling, aantasting van de biodiversiteit en klimaatverandering. Gezien de grote en urgente nood van zoveel mensen en van de aarde als geheel, hoort mijns inziens de hoogste prioriteit te liggen bij activiteiten die bijdragen aan vrede en gerechtigheid, aan mondiale armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling. De recente financiële en economische crisis heeft de situatie bovendien aanzienlijk verslechterd. Want hoewel de crisis door banken

en investeringsmaatschappijen in rijke landen werd veroorzaakt, zijn ook mensen in ontwikkelingslanden slachtoffer van de crisis. De Wereldbank schat dat de lagere economische groei in 2009 ertoe leidt dat 46 miljoen mensen meer moeten leven van minder dan \$ 1.25 per dag dan voor de crisis werd verwacht.¹⁵ En een extra aantal van 53 miljoen mensen zal rond moeten komen van \$ 2 per dag. Ook zal de kindersterfte dramatisch toenemen met 200.000 tot 400.000 kinderen per jaar. De kindersterfte was juist aanzienlijk gedaald in recente jaren: van 12,6 miljoen kinderen per jaar in 1990 tot 9 miljoen kinderen in 2007.

Er is zoveel sociaal-maatschappelijke nood die de kwaliteit van leven van miljoenen mensen op aarde zodanig aantast dat christenen en alle mensen van goede wil daar, binnen hun mogelijkheden, concrete oplossingen voor moeten zoeken. Je zult maar arm zijn en met een groot gezin in een van de duizenden sloppenwijken van de grote metropolen moeten zien rond te komen zonder een baan, je zult maar een kleine boer of boerin zijn die van zijn of haar land gegooid wordt omdat een buitenlands bedrijf een licentie heeft gekregen van je corrupte regering om juist op jouw kleine stukje grond aan mijnbouw te gaan doen of een grote plantage op te zetten. De nood van te veel mensen in de wereld is te groot om er niet de hoogste prioriteit aan te geven. Ik ben op dit punt zo stellig, omdat ik mij zorgen maak over het afnemend draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in ons land en in de andere rijke landen.

Dat geldt met name voor het draagvlak in de politiek. Zelfs politieke partijen die vanouds ontwikkelingssamenwerking hoog op hun agenda hebben, lijken zich er nu veel minder sterk voor te maken. Rond de millenniumwisseling was de bestrijding van armoede nog een belangrijk thema voor veel politici en regeringen. In het jaar 2000 stelden maar liefst 189 landen zich achter de 8 zogenaamde Millenniumdoelen, die er onder meer toe moeten leiden dat in 2015 armoede en honger in de wereld gehalveerd zijn, de kindersterfte met tweederde is teruggedrongen en de moedersterfte met 75 %.¹⁶ Het mooie van het Millenniumverdrag is dat het van álle landen inspanningen vereist en dat er zeer concrete doelen gesteld zijn.¹⁷ Helaas heeft de als kredietcrisis begonnen financiële en economische crisis van de laatste twee jaar de internationale solidariteit onder grote druk gezet. Niet alleen de steun van overheden en politici dreigt af te nemen. Ook het maatschappelijk draagvlak wordt bedreigd. Zeker nu er de komende jaren fors bezuinigd moet worden, klinken er in Nederland steeds luider stemmen om ontwikkelingssamenwerking af te schaffen of minstens aanzienlijk terug te dringen. De discussie over het al dan niet effectief zijn van de traditionele ontwikkelingssamenwerking is hier ongetwijfeld mede debet aan. In een recent rapport constateert de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid dat het onmogelijk is een eenduidig antwoord te geven op de vraag of 'dé hulp helpt'.¹⁸ Maar de Raad benadrukt tegelijkertijd dat het belang van goede ontwikkelingshulp de laatste jaren alleen maar is toegenomen. En het is ook duidelijk dat het bijdragen aan ontwikkeling niet alleen de inspanningen van de Nederlandse overheid of andere overheden vraagt, maar ook die van bedrijven, burgers en maatschappelijke organisaties. De voormalige minister voor Ontwikkelingssamenwerking Bert Koenders vatte dit samen in zijn beleidsbrief met de titel *Een zaak voor iedereen*.¹⁹

Ook kerken en aan kerken gelieerde ontwikkelingsorganisaties spelen daarbij een belangrijke rol. De nood is zo groot dat het echt alle hens aan dek is.

zorg om
afnemende
steun voor
ontwikkelings-
samenwerking

internationale
solidariteit
door crisis
onder grote
druk

alle hens
aan dek

Missionaire activiteiten die geen oog hebben voor de nood van mensen en van de aarde als geheel, schieten hun doel voorbij. Dit betekent niet dat het tegengaan van armoede en het bevorderen van duurzame ontwikkeling eenvoudig is. Herman Vuijsje heeft erop gewezen dat de Samaritaan het eigenlijk maar makkelijk had, vergeleken met een hedendaagse barmhartige Europeaan. De Samaritaan kwam alleen die ene sloeber tegen op de eenzame weg tussen Jeruzalem en Jericho, wij kennen het lot van álle sloebers langs al 's Heren wegen.²⁰ Vuijsje heeft gelijk. Juist omdat we niet alleen weten wat onze familiesleden, vrienden en burens aan steun en hulp nodig hebben, maar dankzij de moderne communicatiemiddelen en informatietechnologie ook weten wat onze vele verre naasten aan ellende en rampen overkomt, kunnen we minder dan ooit daar de ogen voor sluiten. Het zijn de ernst en de urgentie van de nood van vele mensen en van de aarde die ons geen andere keus laten dan de prioriteit te leggen bij het opkomen en zorgen voor mensen in kwetsbare situaties en bij de zorg voor de schepping. Daarmee kom ik bij mijn tweede overweging.

Primaat van de praxis

Die tweede overweging valt samen te vatten onder de noemer van 'primaat van de praxis'. Daarvoor kies ik mijn vertrekpunt in de bevrijdingstheologieën. Het is mede te danken aan de bevrijdingstheologieën, die sinds de jaren zestig van de vorige eeuw opgekomen zijn, in het bijzonder aan de Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologie, dat de nadruk op het primaat van de praxis naar voren is gekomen. Theologie wordt door bevrijdingstheologen gedefinieerd als 'kritische reflectie op het handelen' en dit handelen wordt als *historisch* handelen in het licht gesteld, mede dankzij de herontdekking van de eschatologische dimensie in de theologie. Om één van de grondleggers van de Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologie, Gustavo Gutiérrez, te citeren:

orthoPRAXIS

Immers, als de menselijke geschiedenis voor alles openheid naar de toekomst betekent, dan dient ze zich aan als taak, als een politieke opgave, en door aan de geschiedenis te bouwen, oriënteert de mens zich en stelt zich open voor de gave, die de geschiedenis haar uiteindelijke zin verleent: de definitieve, volkomen ontmoeting met de Heer en met zijn medemensen. 'De waarheid doen', zoals het Evangelie zegt, krijgt dan een exacte en concrete betekenis: het belang van het handelen in het christelijk leven. Vandaar het gebruik van dat nieuwe woord, dat voor het gevoel van sommigen nog shockerend is: orthopraxis.²¹

Het gaat in bevrijdingstheologieën niet om het bepalen van geloofswaarheden, maar om het bijdragen aan een meer humane en rechtvaardige wereld.²² Het gaat ook niet zozeer om nieuwe thema's, als wel om een nieuwe manier van theologie bedrijven. Theologie als kritische reflectie op het historisch handelen wordt een bevrijdende theologie, een theologie van de transformatie, die zich er niet toe beperkt de wereld te doordenken, maar die haar plaats tracht te vinden als moment in een proces waardoor de wereld vernieuwd wordt.²³ Theologie is een tweede stap, een tweede acte. De praxis van het engagement, van het dienstbetoon komt eerst. Deze nadruk op orthopraxis hangt samen met de

keuze voor de non-persoon, de pauper, de arme als gesprekspartner, in tegenstelling tot veel Europese theologie die het gesprek zoekt met de ongelovigen. Niettemin heeft de nadruk op de waarheid *doen* goede papieren in het Oude en Nieuwe Testament. Vaak aangehaalde passages om deze keuze voor de orthopraxis te onderbouwen zijn de Exodusverhalen, de getuigenissen van de profeten en de evangelieteksten over Jezus' optreden, bijvoorbeeld in de synagoge van Nazareth (Lucas 4) of over zijn redevoeringen (in het bijzonder Mattheüs 25,31-46). Ook de Johanneïsche nadruk op het 'doen' van de waarheid wordt genoemd. José Míquez Bonino, één van de eerste protestantse bevrijdingstheologen, verwijst expliciet naar het Bijbels begrip van de waarheid:

waarheid doen
is voluit Bijbels

Nogmaals - Israëls geloof wordt op een consequente wijze gekenschetst, niet als een *gnosis*, maar als een *weg*, een bepaalde wijze van handelen ... van ordening van het leven op elk grijpbaar niveau, welke overeenstemmen met Gods eigen plan met Israël.²⁴

Het gaat om het doen van de waarheid. Dit 'doen van de waarheid' gebeurt in het bijzonder in het diaconaat. Ik versta onder diaconaat: *'het handelen vanuit kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van met name sociaal-maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen, en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen.'*²⁵

Diaconaat is niet een uitvinding van het westers activistisch christendom uit de negentiende en twintigste eeuw, maar behoort tot het wezen van de kerk. Wel kunnen de vormen en werkwijzen verschillen per tijd en per denominatie.²⁶ Sterker nog, visies op wat diaconaat is en wat de consequenties ervan zijn in de kerkelijke structuren, zijn voortdurend onderwerp van discussie.²⁷ Zo heeft A. Noordegraaf de bevrijdingstheologische insteek gekritiseerd, omdat daarin te weinig het eigene van de christelijke diaconale opdracht naar voren zou komen. Want doen ook de heidenen dit niet: opkomen voor mensen in nood?²⁸ Noordegraaf pleit voor een meer theocentrische benadering. Het gaat om de openbaring van de Naam van de drie-enige God in de geschiedenis van zijn daden, waarvan de diaconale taken de spiegel zijn. Zoals God handelde, dienen ook wij te doen. Hij legt de nadruk op de nederige dienst van de knecht Gods, Jezus Christus, die onze zonden heeft gedragen en zijn leven heeft gegeven als losprijs voor velen (Marcus 10,45). Hiermee kan Noordegraaf de diaconale gemeenschap waartoe christenen geroepen worden, funderen op de deelname door geloofsovergave aan de weg die Christus voor ons gegaan is. En dan is het een kleine stap naar de praktijk van het avondmaal en de klassieke fundering van het diaconaat in de liturgie. De Australische exegeet John N. Collins verzet zich juist tegen deze dienstbare en kenotische interpretatie van het diaconaat en legt veeleer de nadruk op het gezonden zijn, het officieel namens iemand optreden, representant zijn.²⁹

kritiek wijst
op kenosis

Het voert te ver om hier de discussies over het diaconaat verder uit te diepen, maar de verschillen tussen de uiteenlopende opvattingen zijn waarschijnlijk minder groot dan op het eerste gezicht lijkt. Zowel bij Noordegraaf als bij Collins gaat het om het handelen zoals God in Jezus Christus handelde. Anderzijds leidt juist de focus op het handelen van Jezus Christus niet gemak-

kelijk tot één bepaald aspect, tot één concentratiepunt waartoe alles te herleiden is.

Met dit in het achterhoofd is het goed om terug te keren naar de Samaritaan en ons te herinneren dat Jezus deze parabel vertelt naar aanleiding van de vraag van een wetgeleerde over wat hij moet doen om deel te krijgen aan het eeuwig leven en vervolgens over wie nu je naaste is. Wat opvalt is de parallelle tussen de reactie van de Samaritaan in de gelijkenis en die van Jezus in talloze gelegenheden, wanneer hij geconfronteerd wordt met mensen in nood. Beiden werden met ontferming bewogen, kregen medelijden, voelden compassie en gingen over tot actie, tot handelen.³⁰ Daarom kan de theoloog Jon Sobrino zeggen dat medelijden, compassie een 'amor prático' is, een liefde die opkomt bij het zien van het lijden dat de ander onrechtvaardig is aangedaan en die leidt tot het opheffen, uitroeien ervan, om geen andere reden dan het bestaan van dit lijden en het ontbreken van enig excuus om niet te handelen.³¹ Daarmee zijn we terug bij het primaat van de praxis en het doen van de waarheid. Hoog tijd voor de derde overweging.

Geloofwaardigheid en vertrouwen

praxis maakt
geloofwaardig

Met het doen van de waarheid hangt de derde overweging samen: de geloofwaardigheid van zending en missie. Hoe geloofwaardig is een verkondiging van het evangelie als deze niet gepaard gaat met concrete daden van diaconaat en het stichten van vrede en gerechtigheid? In een tijd waarin geloofwaardigheid en authenticiteit belangrijker zijn dan ooit is *practise what you preach* absolute noodzaak. We moeten ons afvragen: zijn kerken en christenen het waard geloofd te worden? Is hun betrouwbaarheid gewaarborgd? Doen zij wat zij zeggen, komen zij hun beloften na, sporen hun daden met hun woorden? Hier spelen betrouwbaarheid en vertrouwen een belangrijke rol. Vooral het belang van vertrouwen staat recentelijk in de aandacht, misschien wel juist omdat het onder druk staat. Uit recent onderzoek blijkt dat in ons land het vertrouwen dat men stelt in de kerken als maatschappelijke instituties, ónder het Europees gemiddelde ligt.³² Buitenkerkelijken hebben het minst op met kerken en religieuze organisaties, al spreekt bijna de helft toch nog wel enig vertrouwen in deze uit.

vertrouwen

In een rede voor het Christelijk-Sociaal Congres heeft Roel Kuiper een heldere analyse gegeven van het complexe begrip 'vertrouwen'.³³ Hij onderscheidt drie betekenislagen, die de rijkdom en de breedte van het begrip laten zien. Vertrouwen is in de eerste plaats het geloof dat anderen zich houden aan wat is afgesproken. Het is het soort vertrouwen dat mensen nodig hebben als er contracten worden afgesloten en transacties worden geregeld. Een moderne samenleving kan niet functioneren zonder dit *contractuele* vertrouwen. Een tweede vorm van vertrouwen is het geloof in de betrouwbaarheid van de ander als persoon. Dit soort vertrouwen kan alleen groeien in alledaagse processen van omgang, ontmoeting en wederkerigheid. Hier is belangrijk het mechanisme van wederkerigheid. Er kan zo een web van uitwisseling en samenwerking groeien op basis van het besef dat mensen elkaar helpen en zich voor elkaar inzetten. Dit is een *mutueel* vertrouwen. De derde vorm is het meest fundamenteel. Dat is het vertrouwen dat er anderen zijn die voor je instaan. Het gaat erom dat anderen je niet alleen willen helpen, maar er ook voor je willen zijn als

contractueel

mutueel

je niet meer iets terug kunt doen. Hier gaat het do-ut-des – of in de woorden van Kuiper: de logica van ‘voor-wat-hoort-wat’ en ‘tit-for-tat’ - over in *caritas*, de bereidheid om voor de ander te zorgen, niet op basis van ruil of wederkerigheid, maar uit liefde en oprechte zorg.

fundamenteel

De eerste twee vormen van vertrouwen worden in het Engels aangeduid als ‘confidence’. In de derde vorm gaat het om *trust*. Als kwetsbare en sterfelijke mensen hebben wij het nodig te weten wie er voor ons is, als het leven moeilijk wordt en we niet op eigen kracht verder kunnen. Kuiper benadrukt dat vertrouwen uiteindelijk berust op het geloof dat ons leven gedragen wordt. Pas als mensen het vertrouwen hebben dat de ander je niet in de steek zal laten als het erop aankomt, kan er een *trust atmosphere* opgebouwd worden. Deze vorm van vertrouwen typeert Kuiper als het ‘moreel kapitaal’ van de samenleving. Ze gaat terug op het vermogen ons in liefde en solidariteit te verbinden met anderen, het vermogen tot *caritas*. Deze derde vorm van vertrouwen confronteert ons tevens het meest indringend met het menselijk tekort. Geen mens kan uiteindelijk het leven van anderen dragen. Juist dit besef maakt het inzicht dieper en verwonderlijker dat God de mens zo nabij komt dat het duidelijk wordt dat Hij het is die ons leven draagt. Kuiper wijst erop dat deze derde vorm van vertrouwen niet losstaat van het concrete leven, zoals het geleefd wordt, maar daarin juist wordt verondersteld.

Dit geeft mij argumenten om te stellen dat het bij *caritas*, bij liefde en solidariteit, niet in eerste instantie gaat om warme gevoelens of diepe emoties, maar om waarden die alleen geloofwaardig en herkenbaar zijn in concrete daden. Dus als de boodschap van zending en missie Gods onvoorwaardelijke liefde voor mensen is, dan kan die boodschap alleen overkomen, alleen geloofwaardig zijn als zij gestalte krijgt in concrete daden van *caritas*, van liefde en solidariteit. Het gaat dan uiteindelijk om daden buiten de sfeer van do-ut-des. Daarom zijn kerken of zendingsorganisaties die hulpacties opzetten om zieltes te winnen, hypocriet. Dergelijke geheime agenda’s maken daden van liefde ongeloofwaardig en schaden het vertrouwen dat mensen hebben in elkaar en in God. Dit brengt mij opnieuw terug bij de Samaritaan. Hij had geen geheime agenda. Hij verwachtte geen dankbaarheid of compensatie van het slachtoffer. Hij bood hulp, zorgde dat die er ook in de toekomst zou zijn door de herbergier in te schakelen, maar hij trok de volgende dag gewoon weer verder. Deze hulp om niet, ja, heil om niet, is dat niet ten diepste wat het christelijk geloof begrepen heeft van God in Jezus Christus? En is dit niet vooral herkenbaar in daden van liefde en solidariteit? Ik hoop in het bovenstaande aangetoond te hebben dat er niets veelzeggender en getuigender is dan daden van liefde en solidariteit, in het voetspoor van de Samaritaan.

zieltjeswinnen
hypocriet

Drs. Ineke Bakker (1953) is directeur van Stichting Oikos, een oecumenische organisatie die zich inzet voor een rechtvaardige en duurzame wereld door te werken aan veranderingen in Nederland. www.stichtingoikos.nl. Van 1995-2007 was zij algemeen secretaris van de Raad van Kerken in Nederland. Van 1982 – 1992 werkte zij in het theologisch onderwijs en vormingswerk met vrouwen in Nicaragua, Cuba en Costa Rica. Zij is predikante van de Protestantse Kerk in Nederland. E-mail: i.bakker@stichtingoikos.nl.

Noten

1. Lucas 10,30-36.
2. Lucas 10,35.
3. En wandaden van kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders, maar ook gebrek aan liefde en betrokkenheid van 'gewone' gelovigen kunnen een grote belemmering zijn voor niet-christenen om zich aangesproken te weten door het christelijk geloof.
4. Zie de website: www.edinburgh2010.org voor informatie over de conferentie en het studieproces.
5. Zie bijv. Brian Stanley, *The World Missionary Conference. Edinburgh 2010*, Eerdmans, Grand Rapids 2009; Dana L. Robert, *Christian mission: how Christianity became a world religion*, Wiley-Blackwell, Malden/Oxford, 2009.
6. Dana L. Robert, a.w. p. 73 '....globalization created a vast network of mission amateurs.' Hier ligt een interessante parallel met de eveneens sterk in aantal toenemende zogenaamde Particuliere Initiatieven op het terrein van ontwikkelingssamenwerking.
7. Zie de onder meer op grond van Peter Bergers aanpassing van de seculariseringsgedachte verwoorde schets van West-Europa als 'niet meer de paradigmatische situatie van religie in de hedendaagse wereld, maar de te verklaren uitzondering', in: Wim van de Donk en Rob Plum, 'Begripsverkenning' in: W.B.H.J. van de Donk, A.P. Jonkers, G.J. Kronjee en R.J.J.M. Plum (red.), *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2006, p. 31.
8. De termen 'Noorden' en 'Zuiden' zijn gebruikelijk in kringen van ontwikkelingssamenwerking. Hoewel ze – zeker in tijden van globalisering – weinig accuraat zijn, sluit ik er vanwege de gangbaarheid toch bij aan. Met het Noorden bedoel ik de rijke geïndustrialiseerde landen, met het Zuiden worden de ontwikkelingslanden aangeduid.
9. Zie voor een uitvoerige analyse van (het begrip) globalisering: Greetje Witte-Rang, Hielke Wolters e.a. *Uitsluitend participatie. Theologische overwegingen bij globalisering*. Boekencentrum/Stichting Oikos, Zoetermeer/Utrecht z.j., m.n. hoofdstuk 2.
10. De Wereldraad van Kerken heeft vanaf het begin een helder onderscheid gemaakt tussen globalisering als een historisch proces met vele facetten en globalisering als een verwerpelijk economisch en politiek project dat geënt is op het streven naar een wereldwijd kapitalisme. Deze laatste economische vorm van globalisering is gebaseerd op een ideologie die men in het World Social Forum heeft benoemd als neoliberalisme. Greetje Witte-Rang, *Porto Alegre 2006. Op weg naar gerechtigheid en duurzaamheid*. Stichting Oikos, Utrecht 2005, p. 7 noot 1.
11. Dana L. Robert, a.w. p. 73.
12. Worldbank, *Worldview 2009*, <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/wdiogintroch1.pdf> biedt recente informatie over de situatie van ontwikkelingslanden en in het bijzonder over de gevolgen van de economische en financiële crisis voor ontwikkelingslanden en rijke landen.
13. Worldbank, *World Development Indicators 2008*, Worldbank, Washington DC 2008.
14. De omvang van belastingontwijking is enorm. In zijn boek *Capitalism's Achilles Heel* berekent Raymond Baker, een van de meest vooraanstaande Amerikaanse experts op het gebied van belastingontduiking en witwaspraktijken, dat jaarlijks US\$ 200 miljard aan bedrijfsinkomsten uit ontwikkelingslanden verdwijnen zonder dat hier belasting over betaald wordt: Raymond W. Baker, *Capitalism's Achilles Heel. Dirty Money and How to Renew the Free-Market System*, Wiley, Hoboken NJ, 2005. Er wordt geschat dat maar liefst de helft van alle wereldhandel via belastingparadijzen verloopt om belasting te ontwijken. Belastingparadijzen spelen dus een belangrijke rol in dit wereldwijde probleem. Zie www.taxjustice.nl. Zie ook *De omgekeerde wereld of hoe ontwikkelingslanden het rijke Westen financieren*. Stichting Oikos, Utrecht 2008, waarin ook andere aspecten van de geldstromen vanuit ontwikkelingslanden naar rijke landen worden geanalyseerd.
15. Worldbank, *World Development Indicators 2009*, p. 11.
16. Zie www.millenniumdoelen.nl en www.un.org/millenniumgoals.
17. Al moet ook gezegd worden dat de meeste doelen zich concentreren op de gevolgen van armoede en dat alleen het 8e doel – het bereiken van een eerlijker financieel en handelssysteem en partnerschap ten aanzien van hulp – de oorzaken probeert aan te pakken. Zo ook: René Grotenhuis, *Over grenzen heen. Nieuwe perspectieven op civil society in de strijd tegen armoede*. Cordaid, Den Haag 2009, pp. 15-16.

18. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Minder pretentie, meer ambitie. Ontwikkelingshulp die verschil maakt*. Amsterdam University Press, Amsterdam 2010.
19. Beleidsbrief *Een zaak voor iedereen. Investeren in ontwikkeling in een veranderende wereld*. Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag 2007. Overigens valt op dat in de beleidsbrief kerken niet genoemd worden en religie en religieuze organisaties bijna alleen met negatieve connotaties (religieuze tegenstellingen, polarisatie e.d.).
20. Herman Vuijsje, *Tot hier heeft de Heer ons geholpen. Over godsbeelden en goed gedrag*. Uitg. Contact, Amsterdam/Antwerpen 2007, p. 249.
21. Gustavo Gutiérrez, *Theologie van de bevrijding*. Ten Have, Baarn 1974, p. 22.
22. In de woorden van Eduardo Mendieta: '...liberation theologies see their goal as orthopraxis – not orthodoxy. Their telos is the positive and humanizing transformation of the world, not its deciphering in terms of true and untrue beliefs.' Eduardo Mendieta, 'From Christendom to Polycentric Oikonomé' in David Batstone e.a. (ed.), *Liberation Theologies, Postmodernity, and the Americas*, Routledge, New York-London 1997, p. 264.
23. Gustavo Gutiérrez, a.w. pp. 27-28.
24. José Míguez Bonino, *Theologie van verdrukten. Een boodschap uit Latijns-Amerika*. Kok, Kampen z.j., p. 89.
25. Definitie van diaconie en diaconaat in Hub Crijns e.a. (red.), *Barmhartigheid en Gerechtigheid. Handboek Diaconiewetenschap*, Kok, Kampen 2004, p. 13.
26. Zie voor een overzicht van de christelijke diaconale tradities in Nederland Hub Crijns e.a. (red.), a.w., hoofdstuk 3.
27. Zie voor een overzicht van recente discussies en een voorstel voor een oecumenische theologie van het diaconaat Anton Houtepen, 'Diakonia opnieuw geïnterpreteerd' in: Hub Crijns e.a. (red.), a.w., pp. 366-379.
28. A. Noordegraaf, *Oriëntatie in het diakonaat*. Boekencentrum, Zoetermeer 1991.
29. John N. Collins, *Diakonia. Re-interpreting the Ancient Sources*, Oxford University Press, New York, 1990.
30. Mt. 9,36; 14,14; 15,32; 20,34; Mc 1,41; 6,34; 8,2; Luc 7,13. Ook van de vader in de parabel van de verloren zoon wordt gezegd dat hij medelijden kreeg (Luc. 15,20).
31. Jon Sobrino, *El principio misericordia. Bajar de la cruz a los pueblos crucificados*. Editorial Sal Terrae/UCA Editores, Santander/San Salvador 1992, m.n. hoofdstuk 2: La Iglesia samaritana y el principio-misericordia.
32. Joep de Hart en Paul Dekker, 'Kerken in de Nederlandse civil society: institutionele grondslag en individuele inspiratiebron', in: W.B.H.J. van de Donk, A.P. Jonkers, G.J. Kronjee en R.J.J.M. Plum (red.), *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2006, pp. 147-149.
33. Roel Kuiper, 'Vertrouwen als moreel kapitaal' in: Wim Eikelboom (red.), *Herstel het vertrouwen. Verslag van de conferentie van het Christelijk-Sociaal congres, 27 & 28 augustus 2009 te Doorn*, Stichting Christelijk-Sociaal Congres, Doorn 2009, pp. 53-62.